

A KRITIKUSOK KERESZTALA

Már megemlékeztünk ezen a helyen arról, hogy a jugoszláv irodalmi lapokban és folyóiratokban hosszabb ideje vitáznak a kritika jellegéről, szerepéről, feladatairól. A belgrádi *Delo* megbeszélést szervezett a műbírálat kérdéseiről. A folyóirat szerkesztőségének hat tagja (Sveta Lukić, Oskar Davičo, Petar Džadžić, Aleksandar Vučo, Muharem Pervić és Milosav Mirković), valamint Dušan Matić, a *Književnost* szerkesztője vett részt ezen a kerekasztal-értekezleten, amelyen felvetették a jugoszláv irodalmi kritika néhány időszerű kérdését.

Elsőnek Sveta Lukić, az ismert fiatal esszéíró szólalt fel. Véleménye szerint a mai művészeti körülmények között válságot él át. A klasszikus esztétikai mértékeket az új művészet alapjaiban rendítette meg. Lukić felhívta a jelenlévőket, vitassák meg, mennyire hatott a szürrealista irodalmi mozgalom a kritikai gondolatra, mennyire tette kérdésessé az irodalom egyes fogalmait és mivel járult hozzá az esztétikai mértékek bomlásához és restaurálásához. Lukić a vita folyamán, miután összeütközésbe került Oskar Davičo felfogásával, megállapította, művészetünk ma a sokféleség felé halad, az egymással ellentétben álló irányzatok kialakulásának irányába. Ez a szerteágazás különösen az irodalomban és a képzőművészetben feltűnő. Ennek megfelelően a kritikának is keresnie kell a helyét.

Oskar Davičo azért szállt síkra, hogy állapítsák meg kritikánk kritériumát, erkölcsét, mert napról napra mind konvencionálisabb és kispolgárabb lesz. Nem minden kritika, amit nálunk annak neveznek. Az igazi bírálatnak értékelnie kell. Egy kritikusnak képesnek kell lennie, hogy a mai művekben átélje az egész múltat, de nem szabad itt sem megtorpannia, hanem filozófiai alappal kell rendelkeznie. Nagyon sok kritikusunk a kötelezettségvállalás elől a relativizmusba menekül. Ez a néhány évvel ezelőtti dogmatizmusnak a következménye. Akkoriban az esztétikai meggyőződést politikai vagy társadalmi meggyőződésnek tekintették. Mj már elhagytuk a szociológiai kritika időszakát. El kellene hát hagynunk a relativizmust, a kritérium nélkülség szakaszát is. Egy lényegbevágó, esztétikusabb, tevékenyebb, kötelezettségvállaló kritikát kell követelnünk. Az esztétikai kritika pedig el sem képzelhető anélkül, hogy időszerű, tudományos alapokon nyugvó és dialektikus ne legyen.

Aleksandar Vučo szerint a kritikusok legnagyobb hibája, hogy a műveket nem fogják fel emocionálisan. Még nem tudják megérezni az alkotások irodalmi és művészi értékét. Ha egy verset érthetetlennek tekintenek, valójában emocionális meg nem értésről van szó. Kritikánk nem érte el néhány költőnk emocionális színvonalát.

Dušan Matic fontosnak tartja megállapítani, hogy mi a kritikus feladata az író, a bíráló és olvasó alkotta „élő szervezet”-ben. A kritikusoknak több fajtáját különbözteti meg: vannak például olvasó-kritikusok, akik az olvasók mellett állnak, akik magyarázzák az írókat és műveket; vannak kritikusok, akik egyszerre írnak az olvasó és az író szemszögéből. Matic a megkülönböztetést szükségesnek tekinti.

Nagyon érdekes Muharem Pervić állásfoglalása. A műbírálóban, a régebbiben és a maiban, egy állandó problémát lát: a művészi mozzanatot, az emocionális és racionális elem viszonyát. A másik probléma, amelyet hangsúlyoz, az a mindennapi, angasztált kritika. Mai műbírálóunkban három irányzatot figyelt meg: az impresszionista kritikát, amelyet nem fogadhat el, egy pozitivistá filozófiai kritikát, amely kívül áll az irodalmon és végül a tisztára újságírói, propagandisztikus kritikát, amelynek csak a gyakorlati életben van jelentősége. Pervić nem értett egyet Maticnak avval a nézetével, hogy egy kritikus csak egyfajta irodalmat érthet meg. Van az emberi természetben valami egyetemes, van egy időszakban valami univerzális az érzésekben is. A különbség abban van, hogy a kritika ugyanazt a költészetet többféleképp élheti át, sőt épp az a feladata, hogy felfedezze a költészet addig ismeretlen élményét. Nem az a fontos, mondta Pervić, ki hogyan magyaráz egy verset, hanem, hogy ebben a magyarázatban az esztétikai tényező is helyet kapjon. Pervić egyébként a kritikusok autonómiájáért szállt síkra. Szerinte a kritikusnak állandóan bírálnia kell s alkalmat keresni a tevékenységre. Dušan Matic elismerte, hogy az ilyen kritika igazi irodalom lenne.

Milosav Mirković védte az újságírói kritikát, melynek, szerinte, nagyon fontos feladatai és lehetőségei is vannak. Kétféle kritikust különböztet meg Mirković: a cenzort és az analitikust; ő a második mellett foglalt állást. Nekünk olyan kritikusra van szükségünk, mondta, aki művel, nevel, ízlést alakít. Sajnos, arra sem vagyunk képesek, hogy irodalmi hagyományainkat újraértékeljük. Szerinte a kritikusnak nem kell rendelkeznie esztétikai vagy filozófiai rendszerrel. Elég, hogy következetes legyen, de a mi irodalmi kritikánk mindig csak egy helyben topog. Sohasem volt olyan műbírálónk, aki magával vitte volna az irodalmat előre, aki utat mutat, aki maga is költő akkor is, amikor nincs költészet. Szükségesnek tartja, hogy a kritikusoknak és íróknak általában harcosabb, munkára alkalmasabb helyzetet teremtsünk, mert sok feladatuk van: revideálniuk kell irodalmi múltunkat és harcolniuk a műveletlenség, kisvárosi mítoszok ellen.

A kritikusok beszélgetése véget ért, Lukić szerint avval, hogy visszatértek kiindulási pontjukra, de a problémák továbbra is fennállnak. Csak a jövő mutatja meg, lesz-e ennek a vitának gyümölcse is.

HÁROM KÖLTŐ HALÁLARA

Három híres költő halt meg a közelmúltban: Jules Supervielle, Paul Réverdy és Boris Paszternák. Egy nemzedék tagjai voltak, de három világtájról származtak, és sorsuk is különböző volt.

Supervielle 1884-ben, Montevideóban született. Francia családból származott és — a két haza között utazgatva, a két haza közötti ellentmondások közepette élve — a legegényibb, legmagányosabb francia költővé, regényíróvá és színdarabíróvá fejlődött.

Paul Réverdy Franciaországban, vidéken, 1889-ben látta meg a napvilágot. Soupolt-val, Bretonnal, Aragonnal és Éluard-ral együtt indult el a Montmartre-ről, és mindannyiuk közül őbenne maradt meg legtovább a költői hivatás tisztasága iránt érzett tisztelet.

Borisz Paszternák — 1890-ben született — élete a polgári intellektuelle fejlődési folyamata a forradalomban. A *Les Lettres Françaises*, a kommunistabarát párizsi hetilap jellegzetes véleményyt közöl Paszternákról, aki a három elhunyt költő közül legjobban érdekel bennünket:

Borisz Paszternák élete 1917-től közvetlenül kapcsolódik a Szovjetszövetség sorsához. Sokszor — 1927-es verseivel, 1957-ben írt, háborústárgyú színdarabjaival, pompás költeményeivel — tesz hitvallást a forradalmi Oroszország hősi eposza mellett, meggyőző kifejezésekkel dicsőíti nagyságát. Egyik-másik regényhőse szájába adott szavak ezzel szemben nem sokat bizonyítanak. Mégis, már jóval 1957 előtt volt már egy „Paszternák-ese”. A költőt lelkes tisztelőinek szoros gyűrűje vette körül, s ez a féltékeny, csaknem eszelős csoport — talán — rossz irányba befolyásolta tehetségét. Paszternák sohasem volt népszerű, a nagy tömegek által ismert és elismert költő, mint Majakovszki, Blok vagy Jeszenyin. Talán — ebben a körülményben keresendő Paszternák esetleges belső tragédiájának egyik oka.”

HÁROM ÚJ REGÉNY

Az élők közül is három ismert név kelti föl figyelmünket, amelyekről — az újonnan megjelent könyvek kapcsán — egyszerre ír a *Les Nouvelles Littéraires* legutóbbi száma.

Roger Vailland — a *Beau Masque* (Szép maszk) és a *La loi* (Törvény) után (a két könyv az író útját jelzi a kommunizmustól a szenzbilizmusig) — *La fête* (Ünnep) címmel írta meg új regényét, amely az „új francia regény” szemmelátható jellemvonásait viseli magán.

A könyv a regényírás szabályaival látszólag ellentétben áll fogással kezdődik: a főszereplő, miután átélte a cselekményt, saját irodalmi elképzeléseinek megvalósítására használja föl a történeteket. Író a főszereplő, Duc a neve. Feleségével él együtt birtokán, kétszáz kilométernyire Párizstól. Amikor fiatal kollégája, Jean-Marc, feleségével, Lucie-vel látogatóba érkezik hozzá, Duc elhatározza, hogy egy kis ünnepet csinál magának: elcsábítja barátja feleségét. Egy hetet töltenek együtt Párizsban, napjaik a többé-kevésbé szokványos extázisban telnek el — Roger Vailland azonban mesterien írja le ezeket a jeleneteket. Duc ezután hazatér, s hozzálát élményeinek megírásához.

A regényről szóló regénnyel szemben Romain Gary, a díjat nyert *Les racines du ciel* (Az ég gyökerei) írója, a maga életét tárja elének új könyvében. Mozgalmas élet — ez azonban nem lesz meglepő az olvasó számára, ha tudja, hogy Gary orosz származású, emigráns, aki nemcsak francia íróvá emelkedett, ennél több lett: magasrangú francia tiszt és sikeres diplomata. Ennek a szokatlan pályafutásnak a mozgatója Gary anyja volt, s az édesanyjának központi szerep jutott a *La Promesse de l'Aube* (A hajna ítélete) című regényben. Dús, bonyolult lelke van ennek az asszonynak, ennek a harcos anyának, anyaprófétának. Nem riad vissza legfantasztikusabb és legkockázatosabb üzleti vállalkozástól sem, még attól sem, hogy kisebb-nagyobb szélhámosságokat kövessen el, ha ezzel közelebb segíti fiát céljához. Küzdelme grandiózus finálévá magasztosodik a háború éveiben. Haldoklik, fia távol van, külföldön csatlakozott az ellenállási mozgalomhoz. Százával írja neki a leveleket, hogy — halála után — egy ismerőse szabályos időközökben elküldje a fiának, nehogy az anya halálának megrázó híre eltérítse földadatának teljesítésétől.

Egészen távol áll ettől a két egyéni ízü frástól Louis Guilloux *Les batailles perdues* (Vesztett csaták) című új regénye. Szélesen hömpölygő folyamhoz hasonló a hatszázoldalas regény, amelynek harminc tevékeny szereplője van, és amely Franciaország gondosan megrajzolt képét adja a sorsdöntő 1934—1936 években. Guilloux realista eszközökkel ábrázolja a vidéki és a fővárosi francia társaság hullámvásását, tétovázását a fasisztaellenes mozgalmak és az Etiópiában meg Spanyolországban dúló első fasiszta háborúk, az ábrándok és a kiábrándulás, a győzelmek és a veszített csaták között.

A SZERFOLOTT FURCSA JULES VERNE

Jules Verne-t is magyítóüvegjük alá vettük a pszichológusok: Marcel Moré *Le très curieux Jules Verne* (A szerföltött furcsa Jules Verne) címmel könyvet írt „Verne Gyuláról”. José Cabanis számol be róla a *Preuves* legutóbbi számában, és — alig-alig ismerünk rá az ifjúság kedvelt, dúsfantáziájú, mosolygós frójára. Ehelyett egy rendkívül bonyolult, gátlásokkal terhelt ember, a világ és a társadalom titkos bírójának képét kapjuk.

Moré szerint nemcsak a Verne könyveiben előforduló nevek, cselekedetek és jelenetek álcáznak létező személyeket vagy állásfoglalásokat, Verne-nél az összefont kar — például — a társadalom iránti megvetést jelképezi, viszont a majomország fölött uralkodó fehérember XIII. Leó pápát személyesíti meg. Jules Verne — mondja a könyv — nem érdeklődött a nők iránt, de azért egy csónak enyhe ívelése fiatal lány érzetét keltette benne. Rendkívül bonyolult — Moré szerint — a nagy író barátsága Aristide Briand-nal, a későbbi politikussal. Briandban nem nehéz fölismerni a *Kétévi vakáció* című regény hőstét, akinek ebben az időben, fiatal korában, igen sok rimbaudi jellemvonása volt.

A nagy író egyéniségének eltorzulását Moré arra vezeti vissza, hogy Verne fiatal korában összeütközésbe került édesapjával, és egy szökési kísérlet után szigorú büntetésben volt része. A fiatal író fiúi rajongását később kiadójára, Hetzelre árasztotta, s

az ő alakjából formálta meg a dicső Nemo kapitány figuráját, akinek Nautilusa viszont a párizsi Jacob utcai könyvkiadó vállalatot jelképezi.

More fényt vet más dolgokra is. Leírja, hogyan követett el merényletet Verne ellen unokatestvére, hogyan lőtt rá háromszor, hogyan sebesítette meg. A sebek aláásták Verne egészségét és lehetetlenné tették további utazgatásait. More szerint Jules Verne pesszimizmusa különösen élete végén hatalmasodott el. Borúlátása nyilvánvaló és kétségtelenül szembetűnő utolsó könyvében, a *La Mission Barsac* című regényben. A benne leírt, a tudomány legújabb vívmányai alapján fölépített és megszervezett város gyűjtőtáborra aljasodik és pusztulásra van ítélve. Jules Verne kétségtelenül prófétája a modern tudománynak, nem is csoda hát, hogy nem tudott osztozni korának derültségében.

More — Verne értékelésében — olyan messzire ment, hogy a fantasztikus regények népszerű íróját Kafkával, Dosztojevskijjal, Joyce-szal és Nietzschevel helyezi egy színvonalra. Szerencsére azonban bevezetőjében hangsúlyozza, hogy könyve nem állításokat tartalmaz, hanem csupán fölvet bizonyos kérdéseket, s ezzel eleve mentesíti olvasóit a fölösleges kétkedésektől.

„A szerfölött furcsa Jules Verne” — állapítja meg a beszámoló — „mindenképpen kivételes értékű életrajz, s azzal az erénnyel is bír, hogy alaposan foglalkozik a dolgokkal.”

